

Önnarps kyrka

Lunds stift

Fasad mot sydväst.

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KRISTINA SIMONSSON, 2018-07-07

jais
arkitekter

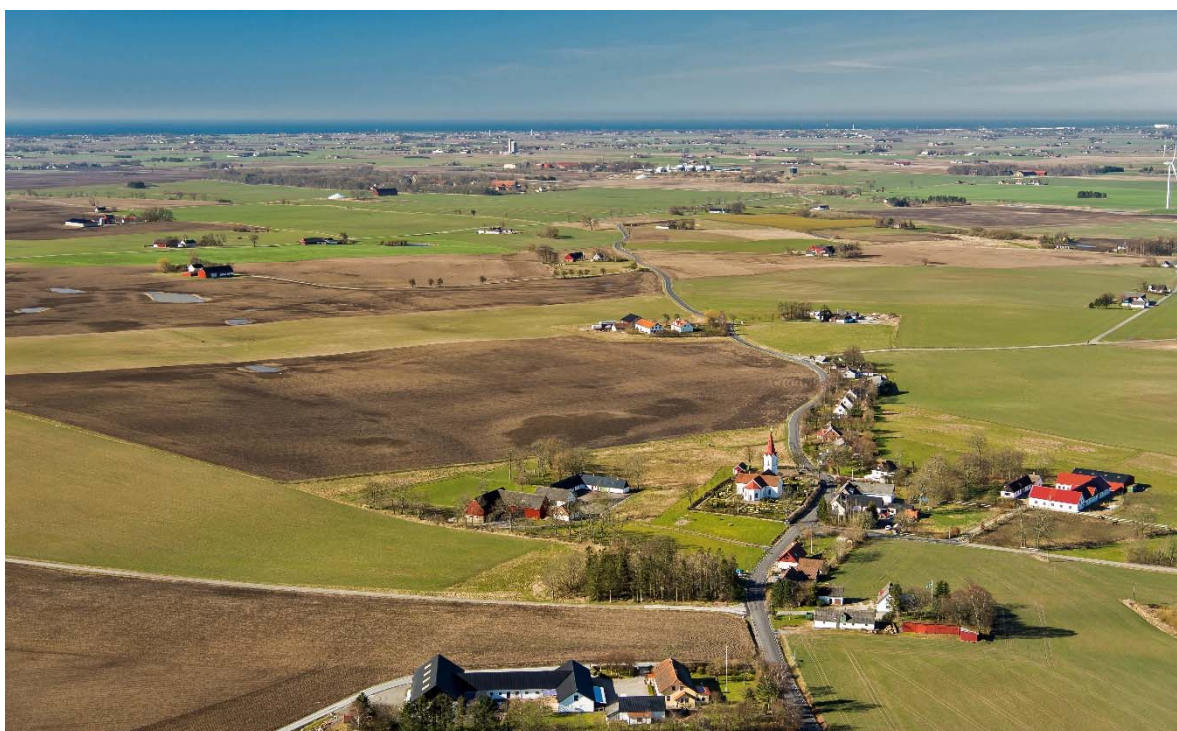
Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Önnarps kyrka

Anderslövs församling, Skytts kontrakt, Lunds stift, Önnarps socken,
Trelleborg Önnarp 37:1-husnr 1, Trelleborgs kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Från öster. Flygfoto: Pär-Martin Hedberg.

Önnarp ligger på Söderslätt mellan Trelleborg och Ystad och en mil norr om Skånes sydkust. Slättbygden har Sveriges bästa åkerjord. I norra delen av slätten övergår marken i ett backlandskap. De goda förutsättningarna för odling gjorde området attraktivt redan under förhistorisk tid. Inom Önnarps bytomt gjordes 2016 arkeologiska undersökningar då flera boplatzlämningar med bland annat järnålderskeramik hittades. Kring 1000-talet, efter befolkningsökning och förbättringar inom jordbruket, skedde en omfattande bybildning. Under 1100-talet bildades socknarna och flera romanska kyrkor byggdes i området, ibland ersatte de en träkyrka. På Söderslätt är socknarna små och kyrkorna ligger tätt. I skrift omnämns Önnarps by första gången 1358. På en karta från 1768 finns ett tjugotal gårdar i Önnarp med kyrkan i sydvästra delen av byn.

Byn var omgiven av odlingsmark indelad i en mängd smala tegar. Denna struktur behölls fram till enskiftet 1822 då landskapet omvandlades. Markerna dikades ut. Jorden sammanfördes i större enheter, byn splittrades och några av gårdarna flyttades ut från bykärnan. Vägnätet ändrades med en ny väg mot Gärdslov. Gårdarna ersattes av gatehus. Vid slutet av 1850-talet uppfördes en skola intill kyrkan. Under första delen av 1900-talet byggdes några villor längs vägen väster om kyrkan.

De senaste decennierna har inneburit ökad mekanisering av jordbruket, sammanslagning till större enheter av jorden och minskat behov av arbetskraft i lantbruket. Därmed minskade befolkningen. Idag är Önnarp en liten by utan service. Bebyggelsen är gles med några gathus, gårdar och villor längs Önnarps byaväg. Före detta skolan, senare församlingshem och numera bostad, finns kvar mittemot kyrkan. Kyrkogården omges i norr av byvägen kantad med hus. I söder och väster omges kyrkogården av jordbruksfält samt en kringbyggd gård i söder. I öster finns en gräsmatta med lekplats. Kyrkans parkering ligger i väster och avgränsas med stora kastanjeträd mot jordbruksfälten.

Kyrkobyggnaden

Den nuvarande 1800-tals kyrkan föregicks av en romansk stenkyrka från 1100-talet med långhus och smalare, lägre, rakavslutat kor. Kyrkan hade norr- och sydportal. På 1200-talet tillbyggdes ett runt ovanligt västtorn. Endast åtta medeltida kyrkor i Skåne har haft runda torn. Under senmedeltiden byggdes ett vapenhus framför norra portalen. Den medeltida kyrkan dokumenterades av bland annat N M Mandelgren.

Enligt 1569 års Landebog var Önnarp annex till Gärdslov. År 1660-70, då Skåne blivit svenskt, förlänades hela pastoratet till riksamiralen, greve G.O. Stenbock. Därefter var pastoratet regalt fram till 1781 då släkten Blixen-Finecke på Näsbyholm fick patronatsrätten till Önnarps och Gärdslovs kyrkor. Patronus tog emot tionde från församlingsmedlemmarna och ansvarade för kyrkans underhåll och stod för nybyggnader. Ofta var det kontroverser om kostnaderna för kyrkans underhåll. Patronatsrätten avskaffades 1921.

Vid biskopsvisitationen 1831 var kyrkan dåligt underhållen. Korgaveln var ”osäker” och tornhuven ”bristfällig”. Medeltidskyrkan rymde 130 personer och i socknen bodde cirka 500 personer. Enligt praxis skulle kyrkorna rymma 2/3 av församlingen. Befolkningsökningen, bristande underhåll av medeltidskyrkan och önskan om det moderna gjorde att medeltidskyrkan revs 1863. En ny kyrka uppfördes som invigdes 1864. Kyrkan byggdes med oputsade murar av tegel från ett tegelbruk på Näsbyholm. Det finns inga uppgifter om vem som ritade kyrkan. Kyrkan kalkades senare vit.

1954 gjordes en stor renovering under ledning av domkyrkoarkitekt Eiler Græbe. Den omfattade bland annat nytt tegelgolv i kyrkan, ny bänkinredning, nytt predikstolsfundament. Eventuellt ny altarring. Installation av el och nytt värmesystem. Kalkning ut och invändigt.

1976 fick kyrkan en ny orgel som 2007 byttes till en elektrisk digitalorgel. 2008 målades bänkarna.

Exteriör

Kyrkan består av långhus, korsarmar mot norr och söder, kor i samma bredd som långhuset och en femkantig absid i öster. I väster finns ett åttkantigt torn. Hela kyrkan uppfördes 1864.

Murarna är uppförda av tegel och vitmålade med tegelstrukturen synlig. En utkragande spritputsad gråmålad sockel löper runt kyrkan.

Murarna avslutas uppåt med en profilerad gesims och en tandsnittsgesims. Detta listverk fortsätter även på gavlarna längs takfallet. Absiden är indelad med pilastrar mellan fönstren.

Tornet är åttkantigt och indelat i tre nivåer avdelade med horisontella listverk som är avtäckta med röd plåt. Mellanvåningen är indelad med lisener. Den övre delen har rundbågiga nischer med ett språng på alla åtta sidorna. Fyra av dem är ljudöppningar med brädluckor som på utsidan är täckta med gulmålade skivor. De övriga är putsade och gulmålade blindluckor. Tornmurarna avslutas uppåt med åtta gavlar med tandsnitt och en rund blinding i varje gavelröste. Tornet har en utkragande portal med kyrkans huvudingång. Portalen har sadeltak samt listverk och tandsnitt.

Fasad mot sydöst.

Fasad mot väster.

Kyrkan har två ingångar, huvudingång i tornet i väster och prästingång i absiden i öster. Portalen i väster har en rundbågig öppning med två språng med en pardörr av ramverk och fyllningar målade mörkbruna. Ovanför sitter ett spröjsat lunettfönster. Prästingången sitter i en rundbågig öppning med en brunmålad enkeldörr av ramverk

och fyllningar. Granittrappor med två steg leder till ingångarna.

Fönstren sitter i stora rundbågiga omfattningar med ett språng. Gjutjärnsfönstren är spröjsade i rombiskt mönster med en stjärna i ovankant. Korsarmarnas gavlar har smala rundbågiga parställda fönster, avdelade med en tegelpelare, inom en rundbågig nisch. I korsarmarnas gavelröste finns ett runt rosettfönster. Korets fönster och korsarmarnas gavelfönster har färgat glas i stjärnan. Övrigt glas är klarglas. Solbänkarna är av tegel.

Långhus, kor och korsarmar har sadeltak, absiden ett femsidigt lutande tak och tornet en spira. Sadeltaken över långhus, kor och korsarmar är belagda med rött enkupigt falsat taktegel. Absiden, tornspiran och trapphuset är täckta med falsad skivlagd rödmålad plåt. Avvattningen är av rödmålad plåt utom på tornet som har vita stuprör.

Interiör

Vapenhuset är ett litet rum med högt i tak och dagsljus från ett fönster samt portens överljus. På golvet ligger röda tegelplattor, väggarna är putsade och vitfärgade. Taket är välvt med ett valv utan ribbor. En bräddörr leder till tornets trapphus. En rundbågig öppning med pardörr leder in i kyrkorummet. Dörren av ramverk och fyllningar är målad gråblå.

Kyrkorummet består av långhus, kor samt korsarmar åt norr och söder. I absiden inryms sakristian.

Slutna blå bänkar står på ömse sidor om mittgångar i långhuset och i södra korsarmen. Bänkarna går ut till ytterväggarna. Golvet är belagt med kvadratiska röda tegelplattor från Veberöd i långhus, korsarmar och kor. Under bänkkvarteren ligger målade brädor. Väggarna är putsade och vitkalkade. Kyrkorummet är välvt med kryssvalv, tre i långhuset, ett i vardera korsarmen och ett i koret. Ribborna har rektangulärt tvärsnitt med ett smalare snitt i nederkant. Gördel- och sköldbågar med följdskift är rundbågiga. Valven vilar på tresprångiga pilastrar med kragband. I valvmitten hänger mässingskronor.

Höga, lågt placerade, rundbågiga gjutjärnsfönster ger ljus åt rummet. Predikstolen och ett piano står i sydöst och dopfunten, digitalorgel och en ljusbärare i nordöst i långhuset.

Triumfbågen är bred och rundbågig. Koret är upphöjt två steg med granitblock. I koret ligger tegelgolv lika det i långhuset. Innanför altarringen är upphöjt ett steg och golvet belagt med gråmålade brädor. Absiden avskiljs från koret med en altavägg med ramverk och fyllningar målad i grått och vitt. En infälld dörr på södra sidan om altaret leder till sakristian i absiden. Den är välvd med ett femkappigt valv med ribbor som vilar på konsoler på väggen. Fönstren i absiden har färgat glas i ovankant. Golvet är

målat brädgolv och väggarna vitputsade. I absiden finns klädförvaring och värdeskåp.

Långhuset mot altaret i öster.

Långhuset mot väster.

Altarvägg och Thorvaldsen Kristusskulptur.

Södra korsarmen har golv, väggar och slutna bänkar med mittgång lika som i långhuset. I norra korsarmen finns endast två bänkrader. I korsarmens norra del är golvet upphöjt och belagt med målade brädor. Här står ett långbord med stolar. En tegeltrappa i vapenhuset leder till tornets övre våningar. På första våningen finns en lucka ut till vinden över kyrkorummet. En brant trätrappa leder vidare till klockvåningen med klockbocken med en klocka från 1200-talet. Brädor ligger på golvet, tegelväggarna är tunt putsade. Ljudöppningar finns i alla väderstreck. På första våningen förvaras ett träkors som förmodligen varit altarprydnaden före bytet till Thorvaldsen Kristusskulptur. Valven över kyrkorummet är isolerade med lösull.

Taklaget består av sparrar, hanband, stödben och tassar.

Inredning och inventarier

Altaret av trä är rektangulärt uppbyggt med ramverk och fyllningar. Altaret är sammanbyggt med en altavägg av trä från 1864. Spegelförsedda pilastrar inramar altaret. Dörrar och sidoväggar har speglar som arkadbågar. Ovan altaret kröns väggen av en gyllene strålsol och två snäckor. Både altare och vägg är målade i ljusgrått och vitt. Eventuellt tillkom strålsolen när Thorvaldsens skulptur inköptes.

Altaruppsatsen består av en gipskopia av Thorvaldsens skulptur av den uppståndne Kristus. Originalen i marmor tillverkades 1839 för Vor Frue Kirke i Köpenhamn. Inköpt till Gärdslöv 1896.

Dopfunten.

Predikstol.

Gjutjärnsfönster

Dopfunten är gjuten i lera från slutet av 1800-talet. Målad beige. Åttakantig fot, skaft och cuppa. Bred och grund cuppa. Avsmalnande skaft. Dopfunten är dekorerad med växtmotiv och änglar.

Predikstolen från 1600-talet är av snidat målat trä. Fundament och trappa tillkom 1954 vid Eiler Græbes renovering. Fundamentet är uppbyggt och målat blått i samma stil som bänkinredningen. Korgens sidor har reliefer av evangelisterna och Johannes döpare. Korgen har markerade hörn med skulpturer av kvinnor i halvkroppsformat som håller i svärd, ankare, kalk. I deras nederdel finns lejonansikte och frukter. Under och över reliefspeglarna finns textband på svenska.

Altarringen av trä har en sjukantig plan. Räcket är genombrutet av arkadbågar och målat blågrått. Överliggare och knäfall är klädda med röd sammet. Finns olika

åldersuppgifter om altarringen. Förmodligen nygjordes den vid Græbes renovering 1954 efter äldre förlaga från 1864.

Bänkinredningen är sluten, tillkom 1954 och ritades av Eiler Græbe. Dörrar och ryggstöd består av ramverk och fyllningar. Gavlarna är släta. En profilerad överliggare binder samman dörrar och gavlar. Målade i ljusblått, mörkt gråblått och en röd detaljrand. Ommålade 2008.

Orgeln från 2007 är en digitalorgel av märket Sweelinck från Johannes. Målad gråblå. Orgeln kompletteras av ett piano.

Klocka av malm från 1200-talet. Utdragen toppig klockform. Två lister upptill och nertill, inga inskriptioner. Endast ytterligare sju kyrkor i Skåne har klockor från 1200-talet.

Övrigt

Rökelsekar från senmedeltiden hänger på väggen mellan långhuset och norra korsarmen.

Kyrkogården

Historia

Den äldsta delen av kyrkogården närmast kyrkan etablerades under medeltiden. Medeltida kyrkogårdar anses allmänt ha varit inhägnade, betade ängar, som även fungerade för profana ändamål. Gravarna utformades ofta som små kullar med träkors. Under andra hälften av 1800-talet omgestaltades ett stort antal kyrkogårdar i Skåne då de fick stramare planlösningar med gångar och kvarter och omgärdade gravplatser. Förmodligen ändrades kyrkogården när den nya kyrkan byggdes 1864. Askgravlund anlades på 2000-talet.

Beskrivning

Kyrkan ligger på en liten höjd intill vägen som går genom byn. Kyrkogården omges av en murad gråstensmur och en hagtornshäck. Muren är en stödmur då kyrkogården ligger högre än omgivande mark. Smidesgrindar finns i väster, norr och söder. Fem stora lönnar står i öster och norr samt mindre klotkörsbärsträd längs norra sidan. Utanför muren finns en trädkrans i öster och söder av pelaravenbok. Huvudingången är från parkeringen i väster genom en smidesgrind mellan murade stolpar krönta av lyktor. En rak singelgång som sluttar uppåt leder till ingången i tornet. Från byvägen i norr leder en stentrappa upp till kyrkogården. Gravarna är singelbelagda och omges av buxbomshäckar. Enstaka gravplatser har

stenomfattning eller smidesräcke. Stenarna är högresta blandat med lägre horisontella nyare stenar. Lantbrukare är den vanligaste titeln. På östra sidan finns endast låga horisontella nyare stenar. Sydväst om kyrkan står kalkstenshällar från 1700-1800-talet. Här finns även den nyinrättade askgravlunden med metallplattor på en steninramning runt en plantering. Längs södra sidan av kyrkogården står återtagna äldre gravstenar uppställda. På kyrkogården växer en blodlönn och buskar av syren, magnolia och vintergrönt.

Från nordväst. Flygfoto: Pär-Martin Hedberg.

Byggnader på kyrkogården

Inga andra byggnader finns på kyrkogården. På parkeringen finns en ekonomibygnad för kyrkogårdspersonal och toalett.

Kulturhistorisk karaktärisering för Önnarps kyrkoanläggning

Önnarps by ligger i ett böljande jordbrukslandskap med utskiftade gårdar. Bygatan har en gles bebyggelse av villor och gatehus. Den äldre byns form är inte avläsbar.

Kyrkogårdens avgränsning med en fogad gråstensmur och trädkrans skapar karaktär. Kyrkogården karaktäriseras av sent 1800-talsideal med omgärdning av buxbom och singeltäckta gravplatser enligt typiskt sydsåkiskt mönster.

Kyrkan är en av de många kyrkor som uppfördes på 1860-talet i Skåne. 37 nya kyrkor byggdes under detta decennium i Skåne och otaligt fler byggdes om och till. Den nuvarande kyrkan föregicks av en romansk kyrka med ett ovanligt runt torn. Tegelrykan är vitmålad och består av långhus, korsarmar och absid samt västtorn. Gjutjärnsfönstren är rundbågiga, taket belagt med tegelpannor och murarna är dekorerade med tandsnitt. Mest speciellt är det åttkantiga västtornet med åtta smågavlar som inte förekommer ofta men åttkantigt torn finns även i t ex Västra Skrävlinge kyrka. Kanske är tornet inspirerat av kyrkans tidigare runda torn men även av Brunius mittorn i Tullstorp från 1846. Åttkantiga torn har senare även byggts i centralkyrkorna som till exempel Caroli kyrka i Malmö 1888. Önnarps kyrka är byggd i en historiserande medeltidsinspirerad blandstil med tandsnitt som takgesimser, rundbågiga fönster, portaler och valv. Kyrkan är exteriört, likt de flesta kyrkor från denna tid, i stort bevarad. Men kyrkan var från början omålad. Tornets avvattning är ett virrvarr av stuprör som skämmer intrycket av det speciella tornet. Avvattningen bör tas bort på tornet.

Kyrkorummet innehåller framförallt två tidsskikt, 1864 då det byggdes och 1954 med Eiler Græbes renovering.

Karaktäristiskt för rummet är de vita rundbågiga valven, det röda tegelgolvet och de blå slutna bänkarna samt ljuset från gjutjärnsfönstren med gammalt glas utan innanfönster. Kyrkan är välvd med kryssribbvalv vilande på pilastrar. På grund av Brunius starka inflytande i Skåne blev medeltidsinspirerad valvslagning vanlig under 1800-talet i Skåne till skillnad från kyrkor i övriga landet byggda vid denna tid som ofta fick träinnertak. Valven är släta och perfekta och har inte medeltidens livfulla yta. Altarväggen är enkel och klassicistisk från kyrkans byggnadstid. Från början stod antagligen ett träkors på altaret, idag ersatt av Thorvaldsens Kristusskulptur som finns i flera kyrkor.

Vid Græbes renovering lades det handslagna vackra tegelgolvet, bänkarna nygjordes i gammal stil och predikstolen fick ett nytt fundament. Den blå färgen kommer igen på bänkar, dörrar, altarring, orgel och möbler i norra korsarmen. Predikstolen från 1600-talet är rikt snidad men mycket förändrad med det stilbrytande underredet.

Kyrkans äldsta inventarium är en bevarad klocka från 1200-talet vilket är ovanligt. Endast ytterligare sju kyrkor i Skåne har klockor från 1200-talet. Formen på tidigmedeltida klockor är rakare än senare klockor som har en vidare slagring. Klockan är en länk till den tidigare kyrkan i Önnarp.

Att tänka på

- Kyrkogårdens gråstensmur och smidesgrindar bidrar till kyrkogårdens värde. Kyrkogården har karaktär av förra sekelskiftet enligt typiskt sydsåknskt mönster.
- Kyrkan är uppförd under det intensiva 1860-talet i en medeltidsinspirerad blandstil. Murarna dekorerats av tandsnitt och kyrkan har ett ovanligt åttkantigt torn.
- Kyrkans interiör med kryssribbvalv och gjutjärnsfönster bör värnas liksom tegelgolvet.
- Kyrkans klocka från 1200-talet är ovanlig och endast ytterligare sju från denna tid finns i Skåne.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap kulturmiljölagen. Tillkommen före utgången av år 1939. Omfattas av tillståndsplikt 4 kap. 3§.

Kyrkotomten ligger inom reg. fornlämning Önnarp 19:1 som utgör den ungefärliga bytomten enligt lantmäterikarta från 1788. Fornlämningar skyddas enl. 2 kap. kulturmiljölagen.

.

Källor och litteratur

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Skånska kyrkor, Skånes Hembygdsförbund årsbok 1997

Önnarps kyrka, Underhållsplan, 2016-02-10, Barup & Edström Arkitektkontor

Områdesbestämmelser för Önnarps by. Trelleborgs kommun, 2005-05-04

Kyrkorivningar och kyrkobyggen i Skåne 1812-1912, Siegrun Fernlund, 1982

470 nya kyrkor, Bidrag till Sveriges arkitekturhistoria 1850-1890,

Jakob Lindblad, 2009

Skånes kyrkor 1050-1949, Claes Wahlöö, 2014

<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/oversiktliga-kommunbeskrivningar/Pages/Trelleborg.aspx>

Övriga uppgifter

Denna rapport om Önnarps kyrka, Skytts kontrakt, har upprättats av:
Kristina Simonsson, Arkitekt SAR/MSA, (rapportförfattare, inventering och foto)
Karl Johan Kember (granskning),
Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden
JAIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2018-06-27

Färdigställd rapport: 2018-07-07

Önnarps kyrka - byggnadsbeskrivning

Stomme:	Murverk-tegel
Fasadmaterial:	Tegel-målad
Fasadkulör:	Vit
Takform:	Sadeltak Spira
Taktäckningsmaterial:	Takpannor-lertegel-enkupiga Plåt-falsad, förskjutna hakfalsar
Byggnadsdel:	Torn-väster Långhus Korsarm-norr Korsarm-söder Kor-öster-polygonalt